

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРАЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF SCIENCE AND HIGHER EDUCATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

А.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУАЗИЯ ҰАТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ А.Н. ГУМИЛЕВА
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

«ҰАТТЫҚ ВАЛЮТАНЫҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫ МЕМЛЕКЕТТІҢ
ҚАРЖЫЛЫҚ КАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ»
Қазақстан Республикасының ұлттық валютасының 30 жылдығына арналған
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ

Международной научно-практической конференции,
посвященная 30-летию национальной валюты Республики Казахстан
«СТАБИЛЬНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ВАЛЮТЫ КАК ФАКТОР
ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА»

COLLECTION OF REPORTS

of the international scientific and practical conference dedicated to the 30th anniversary
of the national currency of the Republic of Kazakhstan
«STABILITY OF THE NATIONAL CURRENCY AS A FACTOR OF ENSURING
FINANCIAL SECURITY OF THE STATE»

АСТАНА, ASTANA,
2023

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Л.Н. ГУМИЛЕВА

MINISTRY OF SCIENCE AND HIGHER EDUCATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

**"ҰЛТТЫҚ ВАЛЮТАНЫҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫ МЕМЛЕКЕТТІҢ ҚАРЖЫЛЫҚ
ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ"
Қазақстан Республикасының ұлттық валютасының 30 жылдығына арналған
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ**

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
Международной научно-практической конференции, посвященная 30-летию
национальной валюты Республики Казахстан
**«СТАБИЛЬНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ВАЛЮТЫ КАК ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА»**

COLLECTION OF REPORTS
of the international scientific and practical conference dedicated to the 30th anniversary of the
national currency of the Republic of Kazakhstan
**"STABILITY OF THE NATIONAL CURRENCY AS A FACTOR OF ENSURING
FINANCIAL SECURITY OF THE STATE"**

ASTANA, 2023

ӘОЖ 336(075.8)
КБЖ 65.261
М17

Редакциялық алқа:

Мақыш С.Б. – Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Басқарма мүшесі – академиялық мәселелер жөніндегі проректоры
Жағыпарова А.О. – Экономика факультінің деканы
Ажмухамедова А.А. – Экономика факультеті деканының ғылыми жұмыстар жөніндегі орынбасары
Мажитов Д.М. – «Қаржы» кафедрасының профессоры
Бұлақбай Ж.М. – «Қаржы» кафедрасының меңгерушісі
Майдырова А.Б. – «Экономика және кәсіпкерлік» кафедрасының меңгерушісі
Сембиева Л.М. – «Мемлекеттік аудит» кафедрасының меңгерушісі
Аманова Г.Д. – «Есеп және талдау» кафедрасының меңгерушісі
Муталиева Л.М. – «Туризм» кафедрасының меңгерушісі
Мухияева Д.М. – «Менеджмент» кафедрасының меңгерушісі
Алина Г.Б. – «Бизнес және басқару» факультетінің деканы, Esil University

М17 «Ұлттық валютаның тұрақтылығы мемлекеттің қаржылық қауіпсіздігін қамтамасыз ету факторы ретінде» Қазақстан Республикасы Ұлттық валютасының 30 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясы. – Астана: Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, 2023. – 787 б. Международная научно-практическая конференция, посвященная 30-летию национальной валюты Республики Казахстан **«Стабильность национальной валюты как фактор обеспечения финансовой безопасности государства»**. – Астана: ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, 2023. – 787 с. International scientific and practical conference dedicated to the 30 thanniversary of the national currency of the Republic of Kazakhstan **«Stability of the national currency as a factor of ensuring financial security of the state»**. – Astana: L.N. Gumilyov ENU, 2023. – 787 p.

ISBN 978-601-337-909-8

Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның еңбектер жинағында мемлекеттің қаржылық қауіпсіздігін қамтамасыз ету және Қазақстан Республикасы ұлттық валютасының тұрақтылық факторлары қарастырылған.

В сборнике трудов международной научно-практической конференции рассмотрены факторы обеспечения финансовой безопасности государства и стабильности национальной валюты Республики Казахстан.

In the collection of works of the international scientific and practical conference, factors of ensuring the financial security of the state and the stability of the national currency of the Republic of Kazakhstan are considered.

ISBN 978-601-337-909-8

ӘОЖ 336(075.8)
КБЖ 65.261

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2023

мерзімді ауытқу қаупі бар, өйткені іс жүзінде қаржы нарықтары жоғары тиімділікке ие болмайды.

Тағы бір кемшілігі - валюта бағамының өзгеруінің белгісіздігі, бұл нарық қатысушылары үшін жоспарлау мен баға белгілеуде қиындықтар туғызады. Бұл әлемдік сауда мен инвестициялардың дамуын шектейді. Сондай-ақ, билік ақша-несие саясатын жүргізуде әрекет ету еркіндігін теріс пайдалануы мүмкін. Осы жүйенің негізінде көптеген қаржылық дағдарыстар туындайды, бірақ жетекші елдерде де, халықаралық ұйымдарда да дағдарысқа қарсы сенімді шаралар жоқ екенін атап өтуге боламыз [4].

Айырбас бағамы экономика салаларының және халықаралық еңбек бөлінісі үдерісіне қатысатын кәсіпорындар мен ұйымдардың қаржылық жағдайының көптеген аспектілерін анықтайтын маңызды көрсеткіш болып табылады.

Осыған байланысты айырбас бағамын қалыптастыру және басқару мәселелері үнемі ұлттық валюталық реттеу органдарының назарында болады. Айырбас бағамының деңгейі капиталдың қозғалысын, әлемдік нарықтардағы ұлттық тауарлардың бәсекеге қабілеттілігін, экспорт пен импорт көлемін, тұтастай алғанда елдің қаржылық қауіпсіздігін анықтайтындықтан, оны басқару нарықтық экономикада маңызды рөл атқарады және көптеген макроэкономикалық үдерістерге үлкен әсер етеді.

Сонымен қатар, қаржылық және экономикалық қатынастардағы тұрақты өзгерістерге байланысты сыртқы және ішкі ортадағы белгісіздіктің жоғары дәрежесі, ел деңгейінде де, жалпы әлемдік деңгейде де өзгеріп отыратын ортаға сәйкес айырбас бағамын басқарудың ұлттық модельдерін үнемі түзету қажеттілігін анықтайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Б.А. Мамедова. Влияние изменения валютного курса на экономику страны и методы его регулирования. Журнал Science Time, №4, 2015. 456-460 б. URL - <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-izmeneniya-valyutnogo-kursa-na-ekonomiku-strany-i-metody-ego-regulirovaniya>,
2. ҚР Ұлттық банкінің ресми сайты. URL - <https://nationalbank.kz/ru/news/indeksy-effektivnyh-obmennyyh-kursov>
3. «Открытый журнал» Экономика. Реальный эффективный курс валют: методика расчета и применения. URL - <https://journal.open-broker.ru/economy/realnyj-effektivnyj-kurs-valyut/>
4. А.А.Колакаева, С.А.Мясникова. Достоинства и недостатки современной валютной системы. Бюллетень медицинских интернет конференции, том 5, № 12, 2015. URL - <https://cyberleninka.ru/article/n/dostoinstva-i-nedostatki-sovremennoy-valyutnoy-sistemy/viewer>

ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫ ЖАҢҒЫРТУ ЖАҒДАЙЫНДА ЕҢБЕК НАРЫҒЫНДАҒЫ АДАМИ КАПИТАЛДЫ ДАМУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Бисембиева Ж.К.

Ғылыми жетекшісі – э.ғ.д., профессор Майдырова А.Б.

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана қ., Қазақстан

bisembieva.zh@mail.ru

Аңдатпа. Қазақстан бүгінде ресурстар мен жұмыс күшінің жеткілікті мөлшеріне ие болса да, экономикалық даму деңгейі ұлттық экономиканың әлі де жетілуін қажет етеді. Еңбек нарығында адами капитал дұрыс дамымайды. Сондықтан Қазақстан экономикасын жаңғырту жағдайында еңбек нарығында адами капиталды дамыту мәселесі өзекті болып отыр. Өйткені, Қазақстанда адами капиталды дұрыс дамыту ел экономикасының деңгейін

жақсартуға мүмкіндік береді. Еңбек нарығын зерттеу оны жұмыс күшімен қамтамасыз ету жеткілікті, бірақ болашағы төмен екенін анықтады. Қосымша әдісті қолдана отырып, эконометрикалық модельдеу арқылы жасалған болжау келесі екі кезеңде жұмыс күшінің өсуін күту керек екенін көрсетті. Осылайша, зерттеудің практикалық маңыздылығы мынада: еңбек нарығында адами капиталды дамытуды жетілдіру жөніндегі белгілі бір шараларды Қазақстан ұлттық экономиканы жаңғырту мақсатында пайдалана алады.

Аннотация. Казахстан сегодня является страной с низким уровнем экономического развития, хотя и имеет достаточное количество ресурсов и рабочей силы. Человеческий капитал на рынке труда не развивается должным образом. Именно поэтому достаточно актуален вопрос развития человеческого капитала на рынке труда в условиях модернизации экономики Казахстана. Ведь должное развитие человеческого капитала в Казахстане позволит улучшить уровень экономики страны. Исследование рынка труда позволило установить, что его обеспечение рабочей силой является достаточным, но низко перспективным. Совершенное с помощью эконометрического моделирования с использованием аддитивного метода прогнозирование показало, что в следующие два периода следует ожидать увеличения количества рабочей силы. Таким образом, практическая значимость исследования состоит в том, что определенные меры по усовершенствованию развития человеческого капитала на рынке труда могут быть использованы Казахстаном с целью модернизации экономики.

Abstract. Kazakhstan today is a country with a low level of economic development, although it has sufficient resources and labor. Human capital in the labor market is not developing properly. That is why the issue of human capital development in the labor market in the conditions of modernization of the economy of Kazakhstan is quite relevant. After all, the proper development of human capital in Kazakhstan will improve the level of the country's economy. The study of the labor market allowed us to establish that its provision with labor is sufficient, but low-promising. The forecasting made with the help of econometric modeling using the additive method showed that an increase in the number of labor should be expected in the next two periods. Thus, the practical significance of the study is that certain measures to improve the development of human capital in the labor market can be used by Kazakhstan in order to modernize the economy.

Кілт сөздер: Білім беру шығындары, жоғары мектепке жатқызу, жұмыс күші, болжаудың аддитивті эконометрикалық моделі, факторлық талдау.

Бүгінгі таңда ел мен әлемнің экономикасын қалыптастыратын негізгі фактор адам. Ел экономикасын жаңғыртуда адами капитал аса маңызды рөл атқарады. Алдымен "Адами капитал" ұғымының мәнін қарастырған жөн. Көптеген экономистер, зерттеуші ғалымдар өз зерттеулерінде адами капитал дегеніміз — адамның жалпыға бірдей және арнайы оқыту, кәсіби дайындық және жалпы тәжірибе арқылы алатын білімі, дағдылары мен дағдыларын жинақтау екенін анықтады. Бүгінгі таңда кез-келген шаруашылық құрылымында адам ресурстарын басқаруға жоғары көңіл бөлінеді. Бұл адами капиталды тиімді басқару әрдайым кәсіпорындарда жоғары нәтижелілікпен жүреді. Сондай-ақ, адами фактор ғылыми-техникалық прогрестің және жалпы экономиканың тиімді дамуының білім беру базасы болып табылады [1].

Адами капитал білімнің өнімділігі мен оны өнеркәсіптік және әлеуметтік дамуда қолдануға қатысты елдің ішкі мүмкіндіктерін көрсететін интеграцияланған көрсеткіш ретінде қабылданады. Интеграциялық және жаһандық іс-әрекеттердің қарқынды дамуы өмірдің барлық салаларында және білім беруде жаңа зерттеулермен қатар жүреді. Бүгінгі таңда әлемнің барлық өркениетті елдерінде білім беруді дамыту, инновациялық және телекоммуникациялық технологиялардың көмегімен дәстүрлі емес тәсілдерді енгізу жүріп жатыр. Бұл ретте әртүрлі контингенттерде дамитын білім беру жүйелерінің өзара іс - қимылы, олардың жан-жақтылығы мен салыстырмалылығы, сондай-ақ олардың нәтижелі

өнімі-білім берудің өзара танылуын қамтамасыз ету мәселелері маңызды. Сондай-ақ, кейбір зерттеушілер адами капиталды дәстүрлі және институционалды тәсілмен қарастырды.

Дәстүрлі тәсілден бұл термин табыс әкелетін тәжірибелік ынта, білімнің және дағдылардың жиынтығы ретінде анықталады. Сондай-ақ, адами капиталдың дамуы кез-келген елдің экономикалық дамуына оң әсер ететіні атап өтілді. Институционалдық тұрғыдан алғанда, адами капитал кіріс алуға мүмкіндік беретін қор ретінде анықталады. Бұл физикалық капиталға инвестицияларды жүзеге асырудан алынған пайыздарды білдіреді. Тиісінше, инвестиция неғұрлым көп болса, табыс соғұрлым жоғары болуы керек. Адами капиталдың маңыздылығын кеңейту жеке адамдардағы барлық жеке және конституциялық атрибуттарды қамтуға көмектеседі [2].

Ұлттық экономикамыз жұмыс күшінің жеткілікті мөлшеріне ие, бірақ ел экономикасы да инновациялық дамудың қолайлы деңгейіне одан әрі дамуы тиіс. Бұл жөнінде Қазақстан экономикасын жаңғырту жағдайында еңбек нарығында адами капиталды дамыту мәселесі өзекті болып табылады. Зерттеудің негізгі міндеті-елдің жұмыс күшінің, жұмыссыздықтың, сауаттылықтың және мемлекеттің білім беру шығындарының тенденцияларын талдауды бөліп көрсету. Өзекті мәселе - Қазақстанның еңбек нарығында адами капиталдың дамуын болжау ел экономикасын жаңғыртудың болашақ үрдістерін зерттеу болып табылады. Қазақстанның экономикалық жай-күйін зерттеу барысында ЖІӨ, жан басына шаққандағы ЖІӨ, экспорт, импорт, инфляция, жалпы резервтер, сыртқы борыш сомасы, ағымдағы шот балансын қалыптастырудың негізгі проблемаларын айқындау үшін объективті әдіс пайдаланылды.

Сондай-ақ, бұл әдіс жұмыс күшінің жай-күйі мен дамуын, жұмыссыздық деңгейін, жоғары оқу орындарына жатқызылған адамдардың пайызын және Қазақстанның еңбек нарығында білім алуға жұмсаған жалпы шығындарын бағалау кезінде қолданылды.

Адами капитал - экономиканы қалыптастырудың негізі болып табылады, ал оның дамуы кез келген елдің тұрақтылығы мен тұрақтылығын жаңғыртудың басты факторы болып табылады. Ұлттық экономикамыз жұмыс күшін жетілдіруге және мемлекеттік қолдауға мұқтаж. Қазақстанның еңбек нарығында адами капиталды дамыту ел экономикасын жаңғыртуға мүмкіндік береді, өйткені ол елдің негізгі табысын құрайды. Қазақстан азаматтарын сапалы оқыту және кәсіби даярлау білікті жұмыс күшін қалыптастыруға және елді халықаралық еңбек нарығына шығаруға мүмкіндік береді. Мұндай өзгерістер елдің экономикалық жағдайын жақсартуға ықпал етеді [3].

Кесте - 1. 2012-2021 жылдар ішінде Қазақстан экономикасының даму көрсеткіштерінің серпіні

Көрсеткіш	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Өсу қарқыны, %
ЖІӨ, млрд. АҚШ	208,0	236,6	221,4	184,4	137,3	166,8	179,3	181,7	171,1	190,8	-8,26
Жан басына шаққандағы ЖІӨ, дол. АҚШ	12386	13890	12807	10510	7714	9247	9812	9812	9121	10041	-18,93
Тауарлар мен қызметтердің импорты, млрд. АҚШ	61,6	63,4	56,7	45,2	39,1	40,7	46,5	51,6	44,5	-	-27,80
Тауарлар мен қызметтердің экспорты, млрд. АҚШ	91,7	91,4	87,1	52,6	43,7	54,0	67,5	66,2	51,7	-	-43,64

Инфляция, тұтыну бағасы, %	5,1	5,8	6,7	6,7	14,5	7,4	6,0	5,2	6,7	-	32,39
Жалпы резервтер (Алтынды қоса алғанда, млрд. АҚШ)	283,0	246,9	292,5	278,5	296,0	307,5	309,8	289,6	356,4	343,8	21,48
Сыртқы қарыз сомасы, (млрд. АҚШ)	1355,3	1497,1	1577,0	1531,8	1634,9	1589,5	1569,8	1589,6	1629,7	-	20,25
Ағымдағы шоттың балансы, (млрд. АҚШ)	22,5	19,5	61,1	-60,1	-81,3	-50,9	-1,2	-72,0	-65,7	-57,4	-355,32
Ескерту - [7-14] әдебиет негізінде автормен құрастырылды											

Қазақстанның қазіргі жағдайы мен дамуын анықтау мақсатында осы елдің экономикалық көрсеткіштерінің ерекшеліктерін қарастырған жөн (кесте 1).

1-кестедегі ЖІӨ көрсеткіші соңғы 10 жылда Қазақстанда 8,26% - ға төмендеген, бұл елдің экономикалық жағдайының нашарлағанын көрсетеді. Сондай-ақ жан басына шаққандағы ЖІӨ көрсеткішінің 19% - ға төмендегені байқалады, бұл елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының төмендегенін көрсетеді.

Бұл ретте Қазақстандағы импорт пен экспорт көрсеткіштері 2012 — 2020 жылдар ішінде тиісінше 27,8%-ға және 43,64% - ға төмендеді, бұл елдің халықаралық-экономикалық қызметінің нашарлауы мен тарылуын көрсетеді. Сонымен қатар, инфляция көрсеткішінде айтарлықтай теріс өзгерістер орын алды, өйткені ол талданатын кезең ішінде 5,1% - дан 6,7% - ға дейін өсті, бұл өз кезегінде Қазақстандағы баға деңгейінің өсуі туралы айтады.

Жалпы резервтер (Алтынды қоса алғанда) 2012-2021 жылдар ішінде оң серпінге ие болды және тұтастай алғанда кезең ішінде 21,48% - ға өсті, бұл Қазақстанның қаржылық жағдайын жақсарту жөніндегі шараларды жүзеге асыру туралы айтады. Алайда, резервтердің өсуі халықаралық несиелер алу есебінен болған, өйткені 2012-2020 жылдар ішінде сыртқы қарыз сомасы 20,25% - ға өскен. Бұл ретте талданатын кезеңнің басында профицит бойынша ағымдағы шоттың балансы 57,4 млрд. Тұтастай алғанда, Қазақстан экономикасы сыртқы қарыздар есебінен қаржылық жағдайды тұрақтандыруға тырысады, бұның өзі әлем алдындағы қарыздарды ұлғайтады және ағымдағы шот балансының тапшылығын арттырады.

Кесте - 2. 2012-2021 жылдар ішінде Қазақстанның адами капиталын қалыптастыру көрсеткіштерінің серпіні

Көрсеткіш	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Өсу қарқыны, %
Жұмыс күші, барлығы миллион.	8,9	9,0	9,0	9,1	9,1	9,0	9,2	9,2	9,2	9,3	4,44
Жұмыссыздықтың жалпы деңгейі (жалпы жұмыс күшінің%)	5,3	5,2	5,1	4,9	5,0	4,9	4,8	4,8	4,9	4,9	-7,37
Жоғары мектепке орналастыру (жалпы соманың%)	51,6	50,4	48,8	46,4	46,6	50,1	54,0	61,7	70,7		36,95

Білім беруге мемлекеттік шығыстар, млрд. АҚШ	8,1	8,1	7,6	5,1	4,1	4,6	4,7	5,2			-36,0
Ескерту - [4-7] әдебиет негізінде автормен құрастырылды											

2-кестеден Қазақстан нарығындағы үрдістер айтарлықтай оң екенін байқаймыз, өйткені 2012 — 2021 жылдар ішінде жұмыс күшінің жалпы саны 4,44% - ға ұлғайды және бұл ретте жұмыс күшінің жалпы санынан жұмыссыздық деңгейі 5,3% - дан 4,9% - ға дейін төмендеді. Яғни, 01.01.2022 жылғы жағдай бойынша Қазақстанда жұмыс күші санатына жататын және жұмыс істейтін азаматтардың 95,1% - ы жұмыс істейді. Бұл ретте Қазақстанда жастар арасында жоғары оқу орындарына қабылдау 2012 жылы 51,6% - дан 2020 жылы 70,7% - ға дейін өсті, бұл болашақта Қазақстанның жұмыс күшінің біліктілігін арттыру туралы айтады. Бірақ білім беру шығындары 2012-2019 жылдар аралығында 36% - ға төмендеді.

Осылайша, Қазақстан жұмыс күшінің ресурстарына ие болғанымен, бүгінгі таңда жұмыскерлердің біліктілігі айтарлықтай төмен және ұлттық экономика шеңберінде азаматтардың білім алуы жөніндегі шараларды тарылтуда. Нарықтағы адами капиталдың мұндай үрдістері Қазақстан экономикасын жаңғыртуға көмектесетін дамуды және жетілдіруді қажет етеді.

Қазақстанның еңбек нарығында адами капиталды дамыту ерекшеліктерін белгілеу мақсатында оны болашақ кезеңдерге болжауды жүзеге асыру және оның ел экономикасын жаңғыртуға әсер ету ерекшеліктерін айқындау орынды.

Болжау эконометрикалық модельдеудің аддитивті моделі арқылы жүзеге асырылады. Адами капиталдың дамуын болжауды зерттеу үшін бастапқы деректермен Қазақстанның 2006 – 2021 жылдардағы жұмыс күшінің көрсеткіштері анықталды (3-кесте).

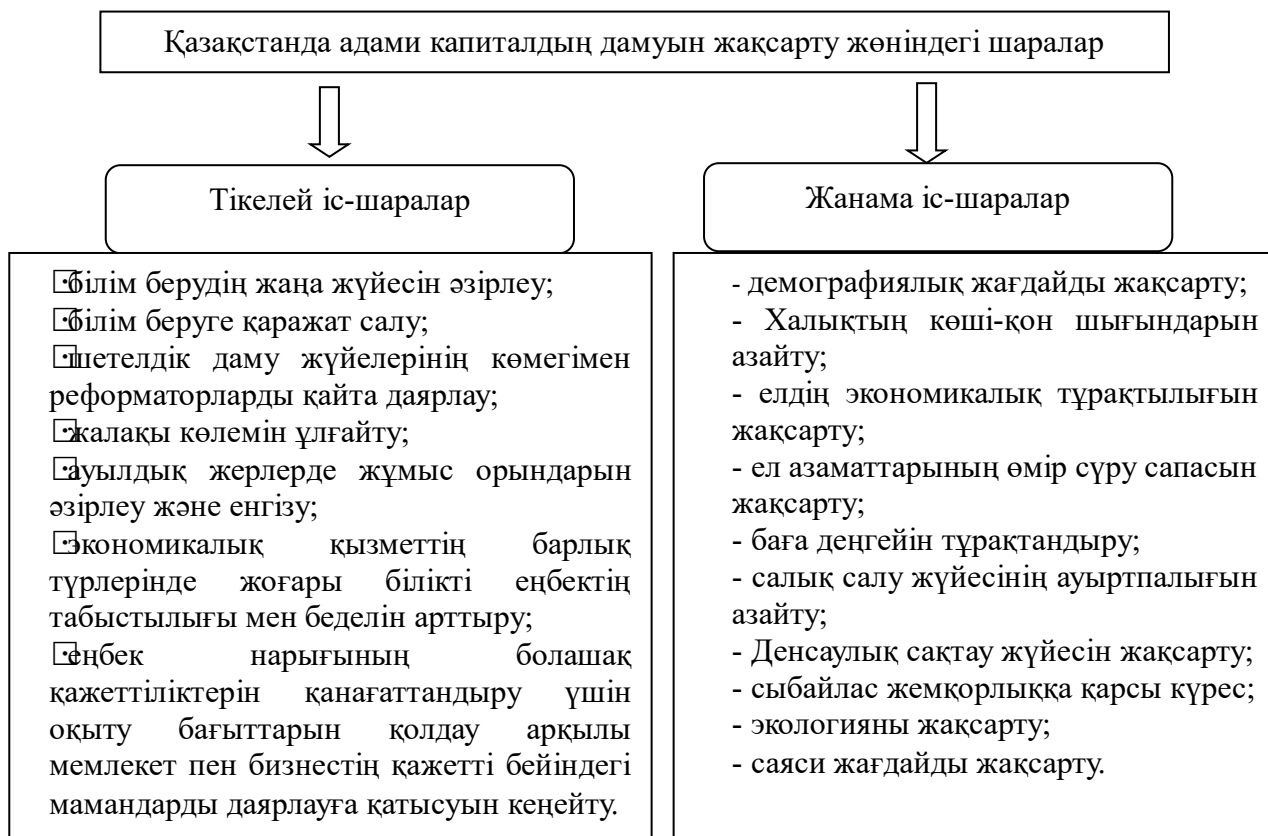
Кесте - 3. Қазақстанда адами капиталдың дамуын болжаудың эконометрикалық аддитивті моделін құрудың бастапқы деректері

Жыл	Жұмыс күші, млн. адам	t
2006	8,079537	1
2007	8,274942	2
2008	8,533075	3
2009	8,573098	4
2010	8,721578	5
2011	8,816456	6
2012	8,899357	7
2013	8,972219	8
2014	9,045894	9
2015	9,115881	10
2016	9,06429	11
2017	9,00427	12
2018	9,169408	13
2019	9,227219	14
2020	9,196321	15
2021	9,294725	16

Ескерту - [8] әдебиет негізінде автормен құрастырылды

3-кестеден Қазақстанда 2005 жылдан 2021 жылға дейін жұмыс күші өскенін байқаймыз. Қазақстан экономикасын жаңғыртуды жақсарту мақсатында адами капиталды дамыту қажет. Қазақстанда адами капиталды жетілдірудің келесі жолдары ұсынылды (1-сурет).

Қазақстанның адами капиталын дамытуды жетілдірудің тікелей әдістері еңбек нарығына қатысты. Білім берудің жаңа жүйесін әзірлеу маңызды. Ел халқы өндіріс процесінде қолдана алатын қажетті білім мен дағдыларды алуы керек. Кәсіптік-техникалық оқу орындарының көптеген жабдықтарын ескірген етіп жаңарту қажет, бұл экономиканың инновациялық дамуы жағдайында қажетті білім мен дағдыларды алуға мүмкіндік береді. Білім халықаралық стандарттарға негізделуі керек. Еңбек нарығында бар нақты қажеттіліктерге жауап беретін жоғары оқу орындарының оқу жоспарларын әзірлеу маңызды.

Сурет - 1. Қазақстанның адами капиталын дамытуды жақсарту жөніндегі шаралар

Сондай-ақ, экономикалық қызметтің барлық түрлерінде жоғары білікті еңбектің кірістілігі мен беделін арттыруды жүзеге асырған жөн. Бұл ретте еңбек нарығының болашақ қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін оқыту бағыттарын қолдау арқылы мемлекет пен бизнестің қажетті бейіндегі мамандарды даярлауға қатысуын кеңейту маңызды. Бизнеске жұмысшылардың біліктілігін арттыруды жүзеге асыру маңызды болып табылатын жұмыс және қызметкерлерді оқыту бөлімдерін ашу ұсынылады. Сондай-ақ, еңбекақы деңгейін көтеру маңызды, өйткені жалақының төмен деңгейі азаматтарды лайықты еңбек іздеп елден кетуге мәжбүр етеді.

Қазақстан Үкіметі демографиялық ахуалды жақсартуға және ел халқының демографиялық құрылымын жақсартуға жәрдемдесуге тиіс. Кәсіптік-біліктілігі жоғары деңгейдегі халықты қоса алғанда, өнімді жастағы халықтың көші-қон шығындарын азайту жөнінде шаралар қабылдау. Сондай-ақ, ел экономикалық тұрақсыздықты реттеп, Қазақстан азаматтарының өмір сүру сапасын жақсартып отырып, Азаматтарға ертеңгі күнге сенімділік беруі тиіс. Бұл ретте ауылдық жерлерде жұмыссыздық деңгейі жоғары, сондықтан осы аумақтарда жаңа жұмыс орындарын құруды жүзеге асыру маңызды. Салық жүйесін реформалауды жүргізу және оның қызметкерлері есебінен кәсіпорындарға салынатын салықтардың деңгейін азайту ұсынылады. Денсаулық сақтауды үнемі жетілдіріп отыру, сапалы медициналық көмекті толығымен тегін ету маңызды. Сондай-ақ, ел еңбек

жағдайларын жақсарту бойынша шаралар қабылдауы керек, яғни тиісті еңбек жағдайларын тексеру жүйесін әзірлеуі керек. Кәсіби өсу және шығармашылық әлеуетті іске асыру мүмкіндіктерін жасау қажет. Бұл ретте елде саяси тұрақтылықты сақтау маңызды, өйткені ол сырттан инвестициялар ағынына және өңір ішінде кәсіпкерлікті дамытуға ықпал етеді [9].

Еңбек нарығында Қазақстанның адами капиталын дамытудың негізгі бағыты білім беруді жетілдіру болуға тиіс. Өйткені, елде жеткілікті жұмыс күші болса да, ел экономикасы тұрақсыз. Мұндай тенденциялар білім сапасының төмендігінен, қызметкерлердің біліктілігінің төмендігінен туындайды. Сондықтан адами капитал Қазақстан табысының төмен деңгейін қалыптастырады. Білім беруді жетілдіру бойынша ұсынылған шаралар ұлттық экономиканы жаңғыртуға көмектеседі. Білімге шетелдік инвестицияларды тарту ғана емес, сонымен қатар білім берудегі шетелдік тәжірибені пайдалану және халықаралық инновацияларға назар аудару маңызды. Жанама шаралар еңбек нарығына ғана қатысты емес, Қазақстанның адами капиталын дамыту үшін қажет. Саясатты, медицинаны жақсартудың, демографиялық көрсеткіштерді арттырудың, экологияны жетілдірудің бұл әдістері елдің адами капиталын дамытуға ықпал ететін болады. Өйткені, мүдделі жұмыс күші автоматты түрде елдің кіріс адами капиталына айналады. Белгілі бір іс-шаралар ұлттық экономикасын жаңғыртудың негізгі әдістерінің біріне айналады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Байдыбекова С. Управление человеческим капиталом в условиях пандемии и кризиса. 2021. <https://cyberleninka.ru/article/n/upravlenie-chelovecheskim-kapitalom-v-usloviyah-pandemii-i-krizisa/viewer>.

2. Ничкало Н.Г. Развитие человеческого капитала - стратегическое задание профессионального образования. 2012. <https://lib.iitta.gov.ua/711224/2/67.pdf>.

3. Bottone G. Human Capital: an Institutional Economics point of view. 2008. https://www.researchgate.net/publication/23804980_Human_Capital_an_Institutional_Economic_s_point_of_view.

4. GDP (current US\$). 2021. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?view=chart>.

5. GDP per capita (current US\$). 2021. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?view=chart>.

6. Exports of goods and services (% of GDP). 2021. <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?view=chart>.

7. Imports of goods and services (% of GDP). 2021. <https://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.ZS?view=chart>.

8. Labor force, total. 2021. <https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.TOTL.IN?view=chart>.

9. Literacy rate, youth total (% of people ages 15-24). 2021. <https://data.worldbank.org/indicator/SE.ADT.1524.LT.ZS?view=chart>.

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Вербицкий М.А.

Научный руководитель: Танатова А.Р.

Республика Казахстан, город Тараз, Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати, e-mail: info@dulaty.kz

Аңдатпа. Қазақстан Республикасындағы "Қысқа және орта азаматтық салалардың заңгерлік және орта заңгерлік секторының ағымдағы мәселелері" атауындағы ғылыми пути решения описанных выше проблем.